

Krop h. (der står ved en trykfejl Krog h.), burde det samme være anført ved Lottorp og Geltorp, medens registeret her kun har Slesvig.

Mon der ikke s. 96 l. 15 skal læses »en Andens Nærværelse« i st. f. »en Aandens Nærværelse« og s. 97 l. 5 »det 3de Saar« i st. f. »det 8de Saar«? I erindringernes slutning omtales, at P. Chr. var indkvarteret hos en madam Seist (?) i Åbenrå, og det siges, hun viste ham et billede af »provisorkongen« (s. 160). Udgivenen har ingen kommentar hertil. Jeg vilde efter sammenhængen mene, at »provisorkongen« er preusserkongen (læsefejl?).

H. H-t.

Lektor Poul Møller har med første bind af *H. R. Carlsen, en grundtvigsk aristokrat i dansk politik fra stændertid til provisorieår* (1960), grebet en meget fristende opgave an. Arkivet på Gammel Køgegård rummer rige muligheder, og Carlsen havde som politiker berøring med så vigtige problemer og forbindelser i så forskellige lejre, at en skildring af hans liv kan kaste lys over mange forhold. Carlsen selv er også med sin blanding af aristokratisk godsejermentalitet, ivrig nationalfølelse og grundtvigsk folkelighed en personlighed, det er værd at studere. Havde C. St. A. Bille¹ ret, da han fremhævede Carlsens »ualmindelige kundskaber, selvstændige tænkning og ofte klare blik« og i så fald, hvorfor drev Carlsen det ikke til mere som politiker?

1. bind af Poul Møllers biografi går til 1866. Lektor Møller har tidligere arbejdet med arkivet på Gammel Køgegård og herfra offentliggjort C. Zeuthens dagbogoptegnelser fra den grundlovgivende rigsforsamling. Ved siden af brevstoffet på Gammel Køgegård har han udnyttet et omfattende trykt og utrykt materiale. Han har givet en meget levende fremstilling, ikke mindst fordi han i vid udstrækning indfletter citater fra Carlsens breve, og bogen udmærker sig ved en redelig og på en del punkter temmelig kritisk vurdering af Carlsen som politiker — hans inkonsekvens, hans skiftende standpunkter og mangel på politisk realitetssans. Hvis man vil klage over, at Poul Møller ikke har fået en fast og klar linie frem i Carlsens udvikling som politiker, må svaret formentlig blive, at en sådan simpelthen ikke eksisterede.

Blandt de fastere træk i billedet står Carlsens ivrigt nationale indstilling — med et skarpt ejderstandpunkt, der stiller den ellers så konservative mand i kontrast til helstatspolitikkerne — og den

¹ Artiklen i Brickas Dansk biografisk Leksikon.

godsejertankegang, der hindrer enhver virkelig samfølelse med de nationalliberale, trods tilnærmelsesforsøg nu og da. Det virker typisk, at Carlsen i sine unge dage spottede over følget ved Frederik 6.s begravelse: en ynkelig parodi at se disse kollegiemænd på lejeheste! Carlsens tanker springer tilbage til middelalderen, hvor et imponerende opbud af »rigets krigsvante adel« fulgte fyrsten til graven — ikke uden grund har Poul Møller fremhævet, hvorledes Carlsen fra sin soranertid må have været dybt påvirket af Ingemann. Med enevældens fald burde godsejerne tage ledelsen; en stænderstat med arveligt førstekammer er det, han drømmer om og agiterer for. Forgæves forsøg på at ruske godsejerne op til sammenhold og målbevidst standspolitik og en løsning af fæsteproblemerne, således at modsætningen til bønderne kan formindskes; skuffelse og uvilje over tidens tendens, stødvise energianfald i politik og til tider umiskendelig ærgerrighed, vekslende med perioder af passivitet og udtalte tilbøjeligheder til pessimisme og selvopgivelse, der i høj grad, men dog næppe udelukkende har sin forklaring i hustruens håbløse sygdom og de andre svære sorger, som efterhånden ramte Carlsen. Ingen af de givne politiske grupperinger passede rigtigt til hans ideverden; samarbejdet med den grundtvigske fløj af bondevennerne kom sent, og Carlsens karriere som venstrepolitiker blev ikke langvarig. Bredest har Poul Møller behandlet Carlsens forhold til Dannevirkeforeningen; den korte ministerperiode i 1864, hvor Carlsens kontakter med Carl 15. og v. Qvanten var afgørende momenter ved hans indtræden, og hvor han næppe så realistisk nok på tingene — som fagminister ydede han iøvrigt såre lidt, og hans erfaringer fra ministertiden gav ham en ret udtalt uvilje mod Christian 9.; og endelig grundlovskampen 1864—66, hvor Carlsens grundtvigske venstrestandpunkt dog ikke hindrede kompromisforsøg. — Egentlig en lang kæde af skuffelser. Forfatteren konkluderer, at Carlsen i 1866 omsider havde gjort sådanne erfaringer, at det »mærkbart havde kølnet hans lyst til at give sig i kast med de store problemer, der var knyttet til udenrigspolitik og forfatningsforhold«, og at han herefter vendte sin virketrang mod mere konkrete og begrænsede opgaver, hvor han så til gengæld forstod at opnå resultater. Oplæg til den fortsættelse af værket, som man i høj grad må ønske at se gennemført. Det foreliggende har bekræftet Billes ord om Carlsens selvstændighed, hvorimod man kan tvivle lidt på, hvorledes det forholdt sig med hans »klare blik«, foreløbig da.

Som det fremgår af bogens undertitel, har Poul Møller ønsket at skildre H. R. Carlsen som politiker, og har sat et meget betydeligt arbejde ind på denne opgave. Men man fristes dog til at spørge,

om han ikke har stillet opgaven lidt vel snævert. Er kildematerialet til Carlsens ungdomsår virkelig så spinkelt, at det var nødvendigt at begrænse skildringen af hans første 30 leveår til 4—5 sider? kunne der ikke være givet lidt mere om den kreds af ungdomsvenner, han havde — en nærmere belysning f. eks. af forholdet til Emil Rosenørn eller Sponneck, af Carlsens forbindelser i godsejerkredse, og ikke mindst, hvorledes han fik den nære tilknytning til familien Frijs? det er også meget lapidarisk, hvad der siges om Carlsens forhold til hustruen og søstrene, om hans religiøse ideer og om forholdet til P. Rørdam og Grundtvig, og det hører dog med i billedet af Carlsen, selv om det kan være tiltalende at undgå alt for mange rent personlige detaljer. Man får at vide, at Carlsen søgte at lette sit tunge sind ved at digte salmer; man tror gerne, at de både i form og indhold har savnet originalitet, og føler ikke nogen påfaldende trang til at se dem på tryk, men det kunne nok have haft interesse at se, hvilke religiøse emner han her særlig kredser om. Endelig ville det efter anmelderens opfattelse have været værdifuldt, også som baggrund for Carlsens politiske virke, at få en skildring af hans indsats som godsejer — f. eks. nærmere behandling af oprettelse af stamhuset 1845 og ikke mindst det bortsalg af bøndergårde, der senere satte ind. Det er jo ikke meget, Franziska Carlsen på dette punkt har givet i sit værk om Gammel Køgegård, og skal man danne sig et indtryk af Hans Carlsen, var det nok værd at se lidt mere af, hvad han ydede på sit eget gods.

Kjeld Winding.

Sidst på året 1961 har Historisk Samfund for Sønderjylland som nr. 23 i dets skriftrække udsendt *G. Japsen: Den nationale udvikling i Åbenrå 1800—1850* (271 s.). Seminarieadjunkt Gottlieb Japsen er indfødt åbenråer og har tidligere ydet værdifulde bidrag til Åbenrås historie: »Åbenrås økonomiske historie 1850—1864« (i Sønderj. Årbøger 1935 og 1943) og »Martsdagene 1848 i Åbenrå« (Smst. 1960). G. J.s afhandlinger udmærker sig ved at bygge på en omhyggelig og grundig gennemgang af det bevarede utrykte arkivalske materiale, der kan belyse de emner, han behandler. De præges endvidere af en god og tiltalende fremstillingsform.

Det spørgsmål ligger nær, om der kan fremdrages nyt materiale til og anlægges nye synsmåder på det emne, som Japsen nu har taget op. Det er, som bekendt, behandlet af P. Lauridsen i »Da Sønderjylland vaagnede« og senere af Knud Fabricius i »Sønderjyllands Historie«. IV (1937). Skønt naturligt nok ikke så lidt i Japsens bog falder sammen med disse fremstillinger — det af